

UPPSALA UNIVERSITET
Konstvetenskapliga institutionen

Ivan Aguéli:

Drömmen om österlandet

B-uppsats i Konstvetenskap
Höstterminen 2004
Författare: Kajsa Grip

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	2
Metod.....	2
Forskningsöversikt.....	2
Människan Aguéli	3
Vägen till Egypten	5
Orientalismen.....	5
Andra influenser.....	6
Egypten	7
Den första resan.....	7
Den andra resan.....	8
Den sista resan.....	10
Analyser av tre målningar	11
Kalifgravarna.....	11
Egyptiskt slättlandskap.....	12
Egyptiskt kupolhus.....	12
Slutsatser	12
Sammanfattning	14
Bildbilaga	15
Käll och Litteraturförteckning	16

Handledare: Hedvig Brander-Jonsson

Seminarieledare: Carina Jacobsson

Datum för ventilerings: 2005-01-13

Omslagsbild : Ivan Aguéli i Kairo, fotograf okänd
(A. Gauffins bok; *människan, mystikern, målaren*)

Inledning

Jag bor där huset stod som John Gustaf Agelii växte upp i. Gatan heter numera Aguéligatan och ligger mitt i Sala, alldeles intill kyrkan. Jag brukar stå vid fönstret och förundras över att John Gustaf förmodligen tittade ut på precis samma vy - de höga askarna och kyrkogården. Men denna rastlösa konstnärssjäl längtade bort, bort från den lilla och för honom trångsynta småstadsidyllen och ut i världen. Han ändrade sitt namn till Ivan – den ryska formen av John eller Johan, och det mer franskklingande Aguéli. Han gav sig ut på en livslång resa med sin hemvist överallt och ingenstans. Utan ägodelar och utan någon fast punkt i tillvaron. Många kallar honom världsmedborgare och det var kanske som en sådan han kände sig, med sin otroliga språkbegåvning (han behärskade tolv språk bl.a. arabiska), ständigt på väg men lyckades ändå hanka sig fram med hjälp av bidrag ifrån sina välgörare (framförallt sin mor)...

Aguéli bodde större delen av sitt vuxna liv i Frankrike, men även i Egypten under en sammanlagd tid av tio år, han reste till England, Indien, Schweiz, Italien, Spanien och så hem till Sverige lite då och då. I denna uppsats är syftet att lägga tyngdpunkten på Aguélis tid i Egypten. Han reste dit i tre omgångar, det första besöket varade i ett år, det andra varade i sju år, under denna period målade han ingenting, det tredje besöket varade i ca tre år – denna period målade han intensivt. Vad förde honom till Egypten? Var han påverkad av samtidens orientalism? Hur påverkades hans måleri?

Ivan Aguéli var en mångsidig och otroligt fascinerande människa, en sökare, en filosof, politisk och religiöst medveten. Det jag kommer att ta upp i denna uppsats är bara en del av hans fyrtioåttåriga liv. Det finns mycket mer att berätta om denna särpling inom svensk konst.

Metod

Genom att studera biografier, artiklar, brevkorrespondens och målningar skall jag belysa denna tid. I det inledande kapitlet kommer jag att kortfattat presentera *människan Aguéli*. Därefter beskriva *vägen till Egypten*, *tiden i Egypten* och slutligen *analyser* av tre målningar gjorda under egyptenåren.

Jag har här använt mig av biografisk metod med formal analys.

Forskningsöversikt

Nästan allt som är skrivet om Ivan Aguéli utgår ifrån ett stort verk utgivet av Sveriges allmänna konstförening: Gauffin, Axel: *Ivan Aguéli, människan, mystikern, målaren*. Del I och II, Stockholm, 1940-1941, den är väldigt utförlig och utan tvekan den viktigaste kunskapskällan om Ivan Aguéli. Halva delen består av Aguélis egna brev som Gauffin har

samlat och översatt. Han har uppsökt och intervjuat människor som kände Aguéli och fanns i hans närhet både i Sverige och i andra länder.

Vidare har Viveca Wessel skrivit: *Ivan Aguéli, porträtt av en rymd*, 1988 som fokuserar på sambandet mellan konstnärlig och religiös erfarenhet hos Aguéli.

Andra som har behandlat ämnet är:

Ekelöf Gunnar: *Ivan Aguéli*, Göteborg, 1944

Ådahl, Karin: *Sverige och den islamiska världen –ett svenskt kulturarv*, 2002

Cornell Peter: *Den hemliga källan*, Södertälje, 1981 handlar om initiationsmönster i konst, litteratur och politik.

Människan Aguéli

John Gustaf Agelii föddes i Sala den 24 Maj 1869 (Uppgifter rörande Aguélis biografi är om inte annat anges hämtade ur Axel Gauffin: *Ivan Aguéli, människan-mystikern-målaren*, 1940) Fadern hade studerat till veterinär men hade inte avlagt examen, men kom ändå att arbeta både som veterinär och som stallmästare. Modern var en enkel bondflicka, hon ansågs av många i sin omgivning vara en ganska enkel begåvning, men var godhjärtad och kom att växa upp till en skönhet. I Sala gick hon under namnet ”vackra Anna”.¹ På midsommardagen 1867 stod bröllopet och två år senare föddes alltså deras enda barn tillsammans –sonen John Gustaf Agelii. Fadern avgudade från början sonen, men efter att John Gustaf gång på gång misslyckades vid de olika läroverk han blev skickad till, växte missnöjet hos fadern och övergick efterhand till hat mot den misslyckade avkomman. Modern däremot verkade aldrig ge upp hoppet för sonen utan kom oförtröttligt att skydda och hjälpa honom under hela hans liv.

På grund av dåliga skolresultat, kanske orsakade av en tidig hörselskada kombinerat med närsynthet, flyttades han från skola till skola i Sala, Västerås, Falun och Visby. Hans stora intressen i tonåren var framförallt botanik, men även geografi och filosofi. Litteraturintresset kom så småningom. På något vis lyckades han inte komma till sin rätt i skolan trots sin väldiga begåvning bl. a i främmade språk.²

John Gustaf Agelii ville bli konstnär till faderns förtret. I ett desperat brev hem skrev han: ”låt mig få endast vatten och bröd men låt mig måla!”

Sommaren 1889 började han på allvar att ägna sig åt konsten. Han träffade Karl Nordström och Richard Bergh på Gotland och de uppmuntrade honom att fortsätta med måleriet.

¹ Lundberg Jakob: *Salabygden, bilder och berättelser*. Uppsala 1953, sid.77

² Wessel Viveca: *Porträtt av en rymd*. Karlshamn 1988, sid. 11

Vänskapen med dem kom att vara livet ut.³ Detta år började han också att för första gången använda den nya varianten av sitt namn: Ivan Aguéli.

På våren 1890 fick han så klartecken hemifrån att resa utomlands och studera måleri och i april reste han för första gången till Frankrike. Han kom där i kontakt med symbolistmålaren Emile Bernard och fick studera hos honom - vilket kom att få stor betydelse för hans måleri. Aguéli började umgås i teosofiska, ockultistiska och anarkistiska kretsar. Efter ungefär ett år återvände han hem till Sverige för fortsatta målarstudier dels på Gotland men också i vännen Richard Berghs målarskola i Stockholm. Han for tillbaka till Frankrike 1893, där träffade han den fanatiska djurvännen och anarkisten Marie Huot som han inledde ett komplicerat förhållande med, det kom att vara i tjugo år.

I april 1894 häktades Aguéli som misstänkt för anarkism. Under fängelsetiden (som varade till augusti samma år) passade Aguéli på att studera språk, främst hebreiska och arabiska, religion och religionsfilosofi, konst osv. Direkt efter frisläppandet reste han på sin första Egyptenresa men återvände till Paris inom ett år.⁴

De kommande åren tillbringade Aguéli i Paris, endast med korta sommarbesök i Sverige. Han ägnade sig mer åt språkstudier, religion och att skriva konstkritik än att måla. I december 1896 avled Aguélis far.

När Ivan Aguéli i början av 1899 reste till Indien, gjorde han det som muslim, med det nya namnet Abdul-Hadi: vägledarens tjänare. Han konverterade till Islam någon gång under 1898 och sitt nya namn använde han när han umgicks med muslimer och när han skrev om islamisk konst och religion. Förhållandet till Marie Huot började bli besvärande för Aguéli. Hon var dominant, svartsjuk och misstänksam. Hon styrde honom på ett för honom påtagligt sätt – med pengar. Hon fungerade som mellanhand för moderns pengar.⁵ När hon tyckte att det var dags för Aguéli att återvända från Indien köpte hon helt enkelt en biljett till Paris och skickade den till honom.

En märklig händelse i Aguélis liv var ”skotten i Deuil”. Med Marie Huot vid sin sida sköt Aguéli mot en matador vid en tjurfäktning som en protest mot djurplågeri. Matadoren överlevde, Aguéli fängslades – men frikändes, och den efterföljande debatten bidrog till att tjurfäktningar förbjöds i Frankrike. Marie Huot såg detta som den ultimata kärlekshandlingen.⁶

³ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 12

⁴ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 16-17

⁵ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 20

⁶ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 20

År 1902 reste Aguéli åter till Egypten och stannade denna gång till 1909, nu ägnade han sig enbart åt politiska skrifter, och studier inom islam och sufismen, han målade ingenting. Efter dessa år återvände han till Frankrike. Han längtade tillbaka till måleriet. I Stockholm 1911 försökte han återuppta det i Carl Wilhelmsson målarskola, det gick trögt och han fortsatte studierna i Frankrike.

Aguéli reste till Egypten för sista gången mellan åren 1913-1916, då målade han intensivt. Första världskriget bröt ut och det blev oroligt i landet, Aguéli utvisades och levde sitt sista levnadsår i Spanien. Även där var det oroligt och Aguéli blev betraktad som en potentiell spion under konstnärens täckmantel. Ivan Aguéli förolyckades endast 48-år gammal, den 30 oktober 1917 då han blev överkörd av ett tåg i utkanten av Barcelona. Omständigheterna kring olyckan är fortfarande oklara, men hans tilltagande dövhet kan ha varit orsaken.

Hans kvarlämnade tillhörigheter kunde genom prins Eugens försorg räddas hem till Sverige. Det var bl.a. 179 målningar, 80 teckningar, böcker och tidskrifter.

År 1920 hölls den minnesutställning då Ivan Aguéli fick sitt erkännande. Försäljningssumman uppgick till 34 000 kronor och tillföll Aguélis mor i Sala som under alla år hade bistått sonen med medel att förverkliga sin dröm; att bli en erkänd konstnär.

Vägen till Egypten

Orientalismen

Den stora föregångaren för orientalisterna var Eugène Delacroix som efter sin resa till Nordafrika 1832 fick stor uppmärksamhet vid salongen i Paris med de på konstmarknaden nya spännande motiven, som ofta var dramatiska och färgstarka.⁷ Det visade sig vara en lönsam genre och många konstnärer producerade i slutet av 1800-talet fantasifulla orientaliska motiv för en köphungrig publik. Konstverken skulle pryda de nya moderiktiga rökrummen i orientalisk stil med bilder från harem, moskéer, stadsbilder från Kairo och landskapsbilder från Nordafrika. Den mest produktive orientalisterna i svensk konsthistoria hette Frans Wilhelm Odemark, men även andra svenskar, t.ex. Anders Zorn, åkte till orienten. Kung Oscar II följde tidens mode och gjorde 1885 en resa till Turkiet. Andra svenska orientalisterna var Egon Lundgren och Henric Ankarcróna. Med dessa svenska, franska, italienska och tyska orientalisterna spreds en bild av orienten - en bild som bekräftades i illustrationerna till "Tusen och en natt"...

⁷ När de första konstnärerna reste till Nordafrika och Turkiet uppstod en ny genre i måleriet som fått namnet orientalism, efter den franska benämningen.

Hos Ivan Aguéli fanns det dock ett annat och mer genuint intresse för orienten, hans måleri från den här tiden skiljer sig helt från det orientalistiska genremåleriet.⁸

Andra influenser

Emile Bernard kom att få en stor betydelse i Aguélis liv, både som läromästare och som samtals- och diskussionspartner. När Aguéli 1890 nyligen hade anlänt till Paris var han ivrig och hungrig på allt, han målade hos Bernard på dagarna och på kvällarna läste han och studerade han; Dostojevskij; konst- arkitektur och ornamentik i andra kulturer; franska språket, han gjorde avskrifter av olika verk bl.a. Delacroix dagbok. Bernard lärde Aguéli att se formerna geometriskt, att lägga enkla färger intill varandra så att de harmonierar.⁹ Detta sätt att måla kom att kallas syntetism¹⁰. Det blev grunden för Aguélis måleri – men han skulle inte behålla den renheten i färgerna som var vanligt, han övergick mer till de tyngre jordfärgerna. Vid den här tiden var Bernard och Gauguin vänner och Gauguin uppmanade ofta Bernard att följa med till Madagaskar och Tahiti för att ”skapa sig en lyckligare existens” dessa lockande framtidsperspektiv måste ha gjort starkt intryck på Ivan Aguéli som var en stor beundrare av Gauguin.¹¹ Bernard introducerade Aguéli i en teosofisk krets i Paris där man förbehållslöst sökte efter visdom från svunna kulturer. Man diskuterade konst och livsåskådningsfrågor. Aguéli sökte sig också till anarkistkretsar för diskussioner om möjliga samhällsförändringar. Han kände ett behov av både inre och yttre förnyelse. Ivan Aguéli var en idealist och en outtröttlig debattör, han började känna en avsky för allt ”germanskt, sentimentalt” och en längtan till orientaliska kulturer och gångna epokers rikare andliga liv. Detta innebar en kritik av samhället och en kritik av den inskränkta uppfostran han fått av sin far.¹²

När Ivan Aguéli 1891 återvände till Sverige och Visby hade han förändrats. Den naturalistiske stämningsmålaren hade förvandlats till en syntetiserande symbolistmålare som nu ville samla färger i hela plan begränsade av fina konturer som hela tiden vägde varmt mot kallt. Emile Bernards lärdomar omplanterades i det Gotländska landskapet, men även i husgavlarna i stadsmotiven ifrån Stockholm. Under denna Sverigevistelse är han en flitig besökare på Kungliga Biblioteket i Stockholm. Hans första registrerade boklån (mars 1892) var Koranen.¹³ Han tog ofta med sina vänner dit och förde dem in i Egyptens konst och

⁸ Ådahl Karin: *Sverige och den islamiska världen* – ett svenskt kulturarv, Värnamo, 2002, sid.30-31

⁹ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940 sid.57

¹⁰ Syntetismen kännetecknas av hela målade färgplan, markerade konturer. Den mest kända företrädaren är Gauguin.

¹¹ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid. 60

¹² Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 14

¹³ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid. 73

österländsk filosofi.¹⁴ Åter i Paris något år senare fortsatte han sina studier, han intresserade sig också mycket för en symbolistestetik som här började ta form. Han sa att målet med alla studier var ”symbolismen – läran om correspondencerna mellan den synliga världen och den osynliga, mellan anden och materien – mellan orsak och verkan”. Han var vid denna tid mycket fascinerad av Gauguins Tahiti-målningar.¹⁵

För att kunna förverkliga sina drömmar om resor till främmande länder måste Aguéli förkovra sig i språk. Han skrev in sig vid skolan för levande österländska språk i Paris, men han hade också sin egen speciella metod att lära sig språk. Han köpte Johannes evangelium på det språk han ville lära sig och eftersom han kunde innehållet lyckades han på något vis jämföra orden och på så sätt lära sig.¹⁶

I ett brev till vännen Rickard Bergh skriver Aguéli i oktober 1893 ”Jag längtar mer än någonsin ifrån det här förbannade Europa till något primitivt land, där det är mycket varmt och mycket klart och där polemik, dialektik, retorik, politik och socialism äro okända sjukdomar. Där folk inte gräla på varandra för nöjet att gräla och föredra att äta upp varandras cadaver än varandras livslust, livsglädje.”¹⁷ Ledan han känner inför den europeiska civilisationen delar han med de moderna franska symbolisterna, Gauguin, men även Bernard –som vid denna tid bosatte sig i Egypten.¹⁸

Under fängelsetiden 1894 fortsatte Aguéli sina studier. Det var i denna stränga och torftiga miljö han på allvar lät sig förföras av den islamiska kulturens poesi. Ett verk som hänförde honom var ”tusen och en natt”. Aguéli nämnde att han blivit inspirerad att måla av denna läsning.¹⁹

Egypten

Den första resan

Nästan omedelbart efter fängelsetiden i september 1894, reste Ivan Aguéli till Egypten. Under tiden i fängelset hade hans mor skickat pengar – men även salabor som hade hört talas om hans öde hade gjort en liten insamling och skickat till honom, detta gjorde det möjligt att lösa en biljett. Han brann av lust att måla och fann stor inspiration i landskapet, han njöt av klimatet – värmen och solen gav honom livskraft.²⁰ I ett brev till en vän skrev han ”Men jag upprepar än en gång att Cairo är högst nyttigt, för att ej säga nödvändigt i en målares utveckling. Cairo eller något i den stilen. Ty här är allt syntetiskt, och det är just det som vi

¹⁴ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid.14

¹⁵ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid. 95-96

¹⁶ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid.15

¹⁷ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid. 106

¹⁸ Cornell Peter; *Den hemliga källan*, Södertälje, 1981, sid.16

¹⁹ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid.17

²⁰ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid.195

behöva, vi 19de århundradets barn...”²¹ Aguéli's ambition att söka en syntes innebar en inre resa som överglänser dem han gjorde i verkligheten. Han gjorde en nästan ofattbar resa in i orientens andliga värld. Våldigt få européer har förmått tränga så djupt som Aguéli in i den mystik som islams esoterism (= avsedd endast för de invigda) innefattar.²²

Ivan Aguéli uppsökte sin vän målaren Emile Bernard i Kairo, han fick hyra ett hus alldeles intill hans och de båda hade en idé om att starta en konstnärskoloni. Aguéli's vän Werner von Haussen reste efter till Egypten. Tillsammans arbetade de, ibland hemma efter modell, men ofta ute på landsbygden. Von Haussen har senare berättat att Aguéli inte var någon särskilt flitig målare utan ägnade mer tid åt att se sig omkring.²³

Aguéli fortsatte även sina studier, främst det arabiska språket. Efter ett tag tröttnade han på Kairo och reste norrut till Assiout, det kom att beteckna slutet och höjdpunkten för den första Egypten resan. Genom Marie Huots viljestyrka återvände han till Paris på våren 1895. Aguéli hade en rad landskapsmålningar med sig hem, de dominerande färgklangerna var blått och ockra, Egyptens återkommande färger. Färgerna var nedtonade med en mängd blyvitt, påminnande om det starka ljus som utplånar lokalfärgerna. Han hade även med sig några porträtt.²⁴

Den andra resan

Aguéli konverterade till islam någon gång under 1898. Det var inte någon plötslig omvändelse utan ett beslut som hade mognat fram sedan han var i 20-års åldern. Det var en övertygelse som växte sig allt starkare att islam var den enda religion som tillät honom att vara sig själv, med en stor själslig frihet. Sufismen representerar innerlighet, förnyelse och befrielse från stelade former inom religionen. Ivan Aguéli valde att följa 1100-tals mystikern Ibn-Arabi's lära. Kärnan i den är (kort) att Gud är i allt och är allt. Aguéli's engagemang i islam medförde också att han blev en initierad, dvs. upptogs som en länk i en kedja av förmedlare av en esoterisk tradition, vars första länk alltid börjar med Muhammed själv. Initiationen ägde med största sannolikhet rum i Kairo 1902, det första året under den andra vistelsen i Egypten.²⁵ Peter Cornell säger i sin bok *den hemliga källan* (1981) att Aguéli's måleri bör betraktas i skenet av hans initiation i den sufiska mystiken. Efter omvändelsen och invigningen tycks hans bilder framför allt inrikta sig på ett enda tema: ljus. Inte bara som ett optiskt fenomen utan också något djupare, en manifestation av den ende guden.²⁶

²¹ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid.196

²² Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid.77

²³ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del I, Stockholm, 1940, sid.204-206

²⁴ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid.18

²⁵ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 77-79

²⁶ Cornell Peter; *Den hemliga källan*, Södertälje, 1981, sid.18

Aguéli blev övertalad (det var inte svårt) att följa med till Egypten av sin nyfunne vän dr. Enrico Insabato. Tillsammans i Kairo drev de en tidskrift (I'l Convito) där målet var att främja förståelsen mellan Europa och orienten. Aguéli skrev under sitt muslimska namn Abdul-Hadi och artiklarna handlade om sufismen, men också om så vitt skilda ämnen som feminism och arabiskt barnspråk. De viktigaste artiklarna handlade om Aguélis läromästare Ibn- Arabi.²⁷

A

guéli avstod alltså från att måla under en tioårsperiod för att fördjupa sin orientaliska identitet, samtidigt arbetade han på den nya synten mellan konst och religion som skulle göra det möjligt för honom att fortsätta måla, utan att förneka någon del av sig själv. När man läser Aguélis uttalanden om konst i artiklar och brev ser man att konst och religion alltid är intimt förbundna med varandra.

Under denna period studerade han också som en av få västerlänningar vid universitetet el-Azhar i Kairo, han behärskade nu arabiska, både som tal och skriftspråk. På tidningen I'l Convito var tillvaron ganska kaotisk, de utsattes ideligen för politiska intriger, och den nyckfulle redaktören Insabato kunde närsomhelst försvinna på långa resor. Aguéli var helt beroende av redaktören som betalade hans hyra och uppehälle. Det blev en påfrestande tid för Ivan Aguéli och han kallade sin egen tillvaro ”den egyptiska fångenskapen”, och i flera brev rasade han mot den som han ansåg vara sin fångvaktare; Insabato. Gauffin säger i sin bok att den bild som växer fram av konstnären från dessa år i Egypten är förvirrande, den visar på en stor genialitet, men också på en mycket sliten människa.²⁸ På grund av politiska intriger tvingades Insabato hastigt lämna Egypten för gott, Aguéli hankade sig fram (med pengabidrag från sin mor) ytterligare ett par år när M: me Huot hjälpte honom med resan därifrån. I oktober 1909 lämnade han Egypten.²⁹

Den sista resan

Vid tiden för den sista resan till Egypten hade Aguéli återupptagit sitt måleri. Han befann sig på den franska landsbygden, med dåligt väder, han var fattig och döv (på grund av hörselskadan som blev värre i kallt klimat). Han hade skulder upp över öronen, så när han fick ett erbjudande om att följa med som guide åt en fransk affärsman som skulle på resa till Kairo, kände han sig mer eller mindre tvungen att tacka ja. Samarbetet med fransmannen

²⁷ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 80

²⁸ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 142

²⁹ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 155

sprack ganska snart, och Aguéli ägnade sig istället helt åt sitt måleri. I ett brev till Rikard Bergh förklarade han att Egypten endast är ett arbetsland för honom, ett av världens solrikaste med tio timmars dagsljus på ett dygn, men att ”mina drömmars land varken är Egypten eller Indien utan halvön Malakka, Java och Sumatra, Indonesien med ett ord.”

Till sin vän Werner von Haussen berättade Aguéli i ett brev att han under sitt senaste besök i Sverige fick återse sina gamla ungdomsarbeten från Gotland och han säger med entusiasm, ”med dem kan jag bevisa att jag egentligen gått min raka väg framåt från första början”. Via Rikard Bergh sålde Aguéli en målning till prins Eugen och fick ett efterlängtat tillskott i kassan.³⁰ Han kände en optimism och funderade t.o.m. på att ställa ut.³¹

Men Aguélis arbetsro bröts, han blev hotad och trakasserad av lokalbefolkningen, detta kan ha berott på både de bokstavstroende och de vidskepligas syn på bildkonsten. Allt avbildande är inom islam förbjudet. Aguéli försökte förklara att hans måleri inte hade hädiska avsikter, utan att man med måleriets hjälp kunde visa Guds storhet och visa på skapelsens fullkomlighet i naturen.³²

Oron tilltog i landet och första världskriget bröt ut i juli 1914, Aguéli hade länge haft en vilja att lämna landet. Han kände sig orolig och var rädd att något skulle hända hans mor hemma i Sala, men som vanligt fattades det pengar, trots att modern hela tiden skickade honom små summor. Efter krigsutbrottet fastnade han i Egypten och kände sig åter som en fånge i detta land. Aguéli gav sig åter ut på landsbygden (Assiout) för att måla, han skrev i ett brev till Bergh att ”jag återfinner spontant och instinktmässigt mina första idéer från Gotland. Utgångspunkten i tavlorna är himlarna ty allt beror av dem.”³³

Aguéli var mycket olycklig, han kände sig förföljd och trodde att han var skuggad av polisen - som säkerligen hade sina ögon på denne udda figur som bara umgicks med araber. Han led av svår hemlängtan och skrev till Bergh att han ”vill återvända till Sverige och stanna kvar där och sluta fred med isen, snön, dimmorna och mörkret...” Han ville bara ägna sig åt måleri och sa att han har lämnat alla teorier och behållit som enda lärosats: ”Man är aldrig nog exakt, nog enkel och nog djup.”³⁴

Den 18 februari 1916 utvisades Ivan Aguéli ur Egypten, misstänkt för att ha fört propaganda bland araberna. På frågan vad Aguéli gjort sig skyldig till svarade den brittiske rådgivaren på inrikesdepartementet att ingen visste vad Aguéli, som ofta uppträdde i Beduinkostym och aldrig umgicks med andra personer än araber, egentligen förehade sig. Eftersom Aguéli gärna ville lämna landet fanns det ingen anledning att överklaga dessa vaga

³⁰ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 232-237

³¹ Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 125

³² Wessel Viveca: *porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988, sid. 129

³³ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 251

³⁴ Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 254

beskyllningar och han lämnade för sista gången det land där han hade tillbringat tio år av sitt liv.³⁵

Analyser av tre målningar

Ivan Aguéli förklarade själv att det var rymden, djupet, den tredje dimensionen som intresserade honom i målning. Han menade att ”orienten inte är praktfull i färgen och grann, som nordiska folk i regel tro. Därnere är det det oerhörda ljuset, som ger form och perspektiv. Solen strålar med en sådan intensitet, att den tillintetgör lokalfärgerna och färgar allt i sin egen färg”. Vidare säger han att ”Visheten är i konsten, som i allt annat bara att sätta allt på sin rätta plats, ge allt dess rätta valör, sätta det i det sanna ljuset”.³⁶

Jag har valt tre landskaps målningar från åren i Egypten, och jag håller med Gunnar Ekelöf när han säger att det är i sina landskapsbilder han är intimast.³⁷

1. Kalifgravarna ca:1895

Det är en landskapsmålning på duk gjord i olja föreställande kalifernas gravar ute i öknen. Den har en kraftig djupverkan där de blånande bergen i bakgrunden är lika viktiga som något annat. Den är målerisk och fälten och formerna är viktigare än linjer och teckning. Kompositionen är öppen och horisontell, vilket ökar känslan av rymd, luft och ljus. Den mjuka böljande linjerytmen är något man känner igen från tidigare verk (särskilt från Gotland). Han balanserar mellan varma och kalla färger – där de kontrasterande färgerna blått och gulockra dominerar. Denna målning tillkom under hans första resa i Egypten, och jag tycker att man känner den inspiration och fascination detta nya landskap gav honom i all sin storslagna enkelhet.

2. Egyptiskt slättlandskap ca:1914

Landskap målat i olja föreställande ett slättlandskap med en palmlund och blånande berg i bakgrunden. Denna målning kom till i en av de mest turbulenta perioderna i konstnärens liv, tiden för första världskrigets utbrott – av detta märker man inget. Målningen utstrålar ett lugn, harmoni och en andlighet. Även här finns ett djup i bilden och de enkla färgfälten bildar formerna. Färgerna är disiga och lite jordtunga. Jag kommer att tänka på det citat där han säger att ”utgångspunkten i tavlorna är himlarna, ty allt beror av dem...” Även i denna bild

³⁵Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 262

³⁶Gauffin Axel: *Ivan Aguéli: människan-mystikern-målaren*, del II, Stockholm, 1941, sid. 262

³⁷Ekelöf Gunnar: *Ivan Aguéli*, Göteborg, 1944, sid. 6

känns allt viktigt – allt oväsentligt har skalats bort. Gulockra och blått, men även det gröna dominerar- varmt och kallt mot varandra.

3.Egyptiskt kupolhus ca:1914

Oljemålning på duk. Tydliga former som badar i ljus. Ljuset här är så starkt att kontrasterna mellan ljus och skugga slätas ut. En spännande komposition med den mörka dörröppningen i blickfånget. Symmetriskt uppbyggd och man kan känna en diagonal linje från kupolen till vänster ner till det högra hörnet. Återigen dominerar det blå och det gulockra – Egyptens färger, en aning dämpade och blandade med massor av blyvitt. Färgerna kompletterar varandra och skapar på det viset harmoni och ljus. (Detta var vid en tid han började ta avstånd från alla teorier, särskilt komplementfärgsteorin som han studerade i Delacroix skrifter på 90-talet...).

Slutsatser

Ivan Aguéli är ett otroligt fascinerande ämne som man med lätthet skulle kunna skriva mycket mer om. Det finns ju också ett så digert brev och artikelmaterial bevarat som låter honom själv berätta om den tid han levde i och om den tidiga modernismen i konsten.

Det var många olika saker som på ett så oemotståndligt sätt förde Ivan Aguéli till Orienten och Egypten; mystiken, sensualismen, skaparhunger, livsleda, livshunger, känslan av den europeiska civilisationens sönderfall och torftighet. Alla hans studier från tidig ungdom och framförallt hans sökande efter en religion – ett språk, och en hållning till livet som stämde med hans egen, ger en uppfattningen att allt har, medvetet eller omedvetet styrts dit. Han säger ju själv apropå måleriet att ”...jag egentligen gått min raka väg framåt från första början” det tycker jag även att man kan översätta i hans livsgärningar. Även om ödet många gånger spelat in handlar det ju ändå alltid om olika val man gör. Man kan inte låta bli att undra hur Aguélis fortsatta liv hade sett ut om han inte hade förolyckats den där oktoberdagen 1917. Självklart var Aguéli påverkad av tidens orientalism, men hans genuina intresse för Österlandet och dess filosofi och mystik förde honom mycket längre och djupare än de flesta. För många var det Orientaliska en modefluga, dock inte för Ivan Aguéli.

I måleriet släpper Ivan Aguéli mer och mer alla teoribildningar och under den sista Egyptenresan målar han med hjärtat. Överallt återkommer man till ljusets betydelse när man läser om Aguéli. I det starka ljuset i Egypten fann Aguéli ro, det avspeglade hans själ. Hans egyptiska konst brukar räknas till hans bästa. Jag tror att det beror på att han där lyckades integrera sin andliga övertygelse (sin syntes) i måleriet; att Gud är i allt och är allt.

Sammanfattning

Ivan Aguéli föddes 1869 i Sala. Efter en misslyckad skolgång, reste han till Frankrike för att studera måleri 1890-1891. Han började umgås i teosofiska, ockultistiska och anarkistiska kretsar. Gick i lära hos symbolistmålaren Emile Bernard, vilket starkt kom att påverka hans eget måleri. Målade i Sverige något år bl.a. i R. Berghs målarskola 1892. Återvände till Paris, träffade djurvännen och anarkisten Marie Huot som han inledde ett långt och komplicerat förhållande med. Häktades för anarkism 1894 - frikändes, och reste för första gången till Egypten 1894-95 för att måla. Studerade språk, arkitektur, konst och religion mm. År 1901 träffade Aguéli italienaren Enrico Insabato och reste med honom åter till Egypten 1902 och stannade till 1909, ägnade sig åt politiska intriger, journalistik, studier inom islam framförallt sufismen (Ibn-Arabi's läror), målade ingenting. Återkom till Sverige 1911 för att återuppta

måleriet hos Karl Wilhelmson. Fortsatte måleristudierna i Frankrike 1912-1913. Åter i Egypten som guide åt en fransk affärsman –bröt med honom och målade. Oroligt, första världskriget bröt ut och Aguéli utvisas till Spanien 1916. Blir överkörd av ett tåg på grund av sin tilltagande dövhet 1917. Slår igenom efter sin död på en minnesutställning i Stockholm 1920.

Syftet med denna uppsats har varit att belysa tiden i Egypten, varför han reste dit, om han var påverkad av samtidens orientalism och hur hans måleri påverkades under denna tid. Aguélis intresse för orienten hade funnits under en lång tid, och avspeglats i hans rika studier. Det rådde en allmän orientalism som påverkade honom, men han hade en längtan av ett annat slag en längtan efter ett varmt klimat, ett ren och oförstörd civilisation med en rik kultur och ett sökande efter en religion (islam) och ett språk. I hans måleri är det framförallt ljuset, de milda färgerna och ett själslugn som är typiskt för de Egyptiska bilderna.

Bildbilaga

1. *Kalifgravarna* ca: 1895, 50x87 cm, Moderna museet, Stockholm, (foto författaren)

2. Egyptiskt slättlandskap ca:1914, 20x29,2 cm, Aguéli museet, Sala, (foto författaren)

3. Egyptiskt kupolhus ca:1914, 22x31cm, Moderna museet, Stockholm (foto författaren)

Källor och litteratur

Cornell Peter; *Den hemliga källan*, Södertälje 1981.

Ekelöf Gunnar; *Ivan Aguéli* (serien Svenska konstnärer), Göteborg 1944.

Gauffin Axel; *Ivan Aguéli, människan – mystikern – målaren*, del I-II, Sveriges allmänna konstförening, Stockholm, 1940-1941.

Lundberg Jakob, *Salabygden, bilder och berättelser*, Uppsala 1953.

Wessel Viveca; *Ivan Aguéli, porträtt av en rymd*, Karlshamn, 1988.

Ådahl Karin; *Sverige och den islamiska världen – ett svenskt kulturarv*, 2002.

Övriga källor

Aguéli museet, Sala

Bibliografi i urval

Säfve Torbjörn; *Ivan Aguéli – en roman om frihet*, Rabén Prisma AB, 1981